

«КОМУНІКАТИВНА МОДЕЛЬ» СУСПІЛЬСТВА НІКЛАСА ЛУМАНА ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЇ

У якості пояснення та аналізу комунікативної функції релігії автор звертається до комунікативної моделі суспільства відомого німецького дослідника Н. Лумана. Автор намагається виявити парадигматичну належність теорії комунікації Н. Лумана, її складові та особливості функціонування, гносеологічні основи, місце цієї теорії серед інших теорій комунікації, а також її значення як своєрідної методології дослідження релігії. Відстоюється думка, що теорія комунікації Н. Лумана може бути віднесена до так званого радикального конструктивізму (один із варіантів соціосинергетики). Суспільство в теорії Н. Лумана розглядається як система, що самоорганізується. Комунікація означає встановлення зв'язків та взаємодії як мінімум між двома людьми. Н. Луман надавав в упорядкуванні комунікативних систем особливого значення символічно генералізованим посередникам (поміж яких і релігія, її ціннісні орієнтації), з їх базовою селективною функцією. А саме людство в процесі свого історичного розвитку постає у нього не стільки як єдиний суб'єкт, скільки як певна комунікація, інтеграція різноманітних – національних, релігійних, соціальних, культурних – суб'єктів. Релігія сама по собі також виступає як комунікація.

Ключові слова: суспільство, комунікація, релігія, культура, людина, спілкування, інформація, самоописування, самоорганізація.

Постановка проблеми. Процеси, які відбуваються в сучасному світі, виявляють значення комунікації як фактору розвитку соціуму. Комунікація пронизує всі сфери суспільних відносин. Комунікація і спілкування є найважливішими ресурсами соціальності. На відміну від більшості ресурсів, які можуть зникати, комунікативний потенціал може використовуватися на всіх рівнях соціальної організації – на індивідуально-особистісному, міжгруповому, соціумному. При цьому він постійно збільшується та збагачується. Дослідження характерологічних особливостей комунікативного соціального потенціалу є, на нашу думку, важливим теоретичним і практичним завданням, яке стосується різних сфер соціальності та релігійності.

Спілкування людей і форми комунікації – це багатоаспектний процес, що реалізується в різних сферах і на різних рівнях соціальних відносин, який досліджують такі науки, як соціологія, соціологія релігії, соціальна філософія, соціологія масових комунікацій (mass media), філософія, соціальна психологія тощо.

Фактично, комунікація виступає в якості основної форми взаємодії між людьми. Специфіка комунікації як форми соціальної взаємодії полягає в обміні інформацією. Комунікація відіграє роль своєрідної соціальної інфраструктури, вона відповідає за нормальне функціонування всієї суспільної системи.

Виникає необхідність багатопланового аналізу самого терміну «комунікація», а також тих функцій і значень, яких воно набуває більш-менш незалежно від культурно-історичного контексту, тобто саме первинних структур, на основі яких вже з плином часу й надбудовувалися різноманітні змісти. Не дивлячись на те, що напрацьована достатня кількість фактичного матеріалу з цієї проблеми, слід відзначити недостатню сегментацію досліджуваної проблеми. Тобто часто спостерігаються ухили чи то в «спілкування», чи то в раціоналістичне осмислення проблеми комунікації.

Окрім того, проблема розуміння комунікації, її сенсів залишається актуальною і для сьогодення України, адже вона пов'язана з життям людини, процесами її «входження» до буття, з її вірувальними орієнтаціями, справедливістю, моральністю, без розуміння яких неможливо побудувати самодостатнє, незалежне і демократичне суспільство, тобто громадянське суспільство, що й дозволяє зрозуміти вибір, і не лише окремого індивіда, але й людства в цілому, особливо у духовній сфері.

Динаміка і вдосконалення усіх галузей людської діяльності та взаємовідносин визначають параметри соціальної комунікації. Те, що раніше регламентувалося звичаєм, традицією, ідеологією, сьогодні регулюється здоровим глуздом, прагматичною логікою, загальнолюдськими, духовними цінностями та орієнтаціями. Окрім того, однією з головних функцій релігії є її комунікативна функція. Саме з цим і пов'язана необхідність розглянути особливості обґрунтування суспільства як комунікації в творчості видатного німецького вченого Нікласа Лумана.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комунікації аналізувалася в працях вітчизняних і зарубіжних мислителів – М. Андріанова, О. Антоновського, Д. Бівіна, А. Болотової, С. Борисньова, В. Василькової, П. Вацлавіка, Д. Гавра, О. Гулевича, Д. Джексона, В. Коноваленко, М. Коноваленко, О. Назарчука, О. Павлова, Г. Почепцова, Ф. Шаркова, І. Яковлева та ін. Критику теорії комунікативних систем, у тому числі й у зв'язку з теорією Н. Лумана, знаходимо в працях таких відомих дослідників, як Д. Лушніков, Д. Озирченко, О. Павлов, В. Посконін, О. Посконіна, Г. Почепцов та ін.

Метою статті є дослідження теорії суспільства у творчій спадщині Н. Лумана, виявлення головних складових його теорії та особливостей їх функціонування. Окрім того, важливим є визначення парадигматичної належності теорії комунікації Н. Лумана, її гносеологічної основи, місця серед інших теорій комунікації, а також значення як своєрідної методології дослідження релігії.

Виклад основного матеріалу. Комунікація (англ. «communication», укр. «спілкування») – це зумовлений ситуацією й соціально-психологічними особливостями комунікаторів процес встановлення і підтримання контактів між членами певної соціальної групи чи суспільства в цілому на основі духовного, професійного або іншого єднання учасників комунікації, який відбувається у вигляді взаємопов'язаних інтелектуально-мисленневих та емоційно-вольових актів, опосередкованих мовою й дискретних у часі й просторі. Тобто мова йде про акти мовлення, акти паралінгвістичного характеру й психофізіологічного впливу, акти сприймання та розуміння тощо, які пов'язані з процесами збору фактів, їх зберігання, аналізу, переробки, оформлення, висловлення та, при потребі, поширення, сприймання і розуміння; що відбуваються з використанням або без нього різних знакових систем, зображень, звуків (письмо, жести, міміка тощо); засобів комунікації (газети, журнали, аудіовізуальні програми тощо); засобів зв'язку (телефон, телеграф, транспорт тощо) і результатом яких є конкретна інтелектуально-мисленнева й емоційно-вольова поведінка співбесідника, конкретні результати його діяльності, прийняті ним рішення, що задовольняють членів певної соціальної групи або суспільства в цілому.

Ніклас Луман – відомий німецький соціолог, який впродовж десятків років розробляв теорію суспільства, основою якої є комунікативна проблематика.

У великому спектрі його праць – «Суспільство як соціальна система», «Медіа комунікації», «Еволюція», «Диференціація», «Самоописування» та ін. репрезентована «фінальна» версія теорії й методології аналізу комунікації.

Серед дослідників творчості Н. Лумана особливо слід виділити А. Антоновського, який був перекладачем практично усіх праць Н. Лумана, окрім того, присвятив творчості німецького соціолога такі статті, як «Ніклас Луман: соціально-епістемологічний вступ у теорію соціальних систем», «Ніклас Луман: епістемологічні основи та джерела соціологічного конструктивізму» та ін. Він, зокрема, наголошує на значенні міждисциплінарного характеру теорії Лумана. З парадигматичної точки зору, теорія комунікації Н. Лумана може бути віднесена до так званого радикального конструктивізму (один із варіантів соціосинергетики). З цієї точки зору, класичними є праці Ф. Варелі «Нейрофеноменологія усвідомлення часу», «Автономність і аутопоезис» і У. Матурани «Біологія пізнання», «Древо пізнання», «Онтологія спостерігача», які присвячені як розкриттю певних аспектів та понять конструктивізму, так і загальній характеристиці цього напрямку.

Для нас важливим є те, що Н. Луман саме з цієї течії запозичив багато ключових понять: по-перше, це – розрізнення («диференція») з оточуючим середовищем – як основа

формування соціальних систем; по-друге, «аутопоезис» як спосіб функціонування систем; йдеться про постійну відмінність від середовища завдяки відтворенню власних елементів; спостереження як якість комунікації розпізнавати себе саму тощо.

Найважливішим для Н. Лумана є поняття «комунікація», при тому, що комунікація і соціальність ним ототожнюються (дослідження соціальності є дослідженням комунікації).

Необхідно також зазначити, що гносеологічною основою теорії комунікації Н. Лумана є конструктивістська формула «епістемологія без онтології» (тобто, йдеться про пізнання без претензій на «остаточне» розкриття істинної суті того, що пізнається), яка детально була проаналізована Е. фон Глазерсфельдом у праці «Вступ до радикального конструктивізму» і С. Цоколовим у працях «Радикальний конструктивізм: епістемологія без онтології?» та «Дискурс радикального конструктивізму. Традиції скептицизму в сучасній філософії й теорії пізнання». Примат гносеології є характерною рисою наукової програми конструктивізму. Так, російський дослідник А. Антоновський зазначає, що принциповим пунктом формули є специфічне розуміння структури комунікації, що містить у собі три елементи: повідомлення одного агента, інтерпретацію («ін – формацію» в термінології теорії комунікації Н. Лумана), яка є незалежною від повідомлення, й розуміння (тематизація розрізень між повідомленням та ін-формацією).

Комунікація у Н. Лумана виступає важливим елементом соціальної системи. Сама по собі, вона є непомітною і виявляє себе тільки в процесі дії. Комунікація є безособистісною і означає встановлення зв'язків та взаємодії, як мінімум, між двома людьми. Тому вона й не належить жодному із суб'єктів відносин, стрижнем яких вона є насправді. Так і релігія не може належати одній людині, релігія сама по собі виступає як комунікація. Н. Луман у праці «Теорія суспільства» зазначає, що комунікація від початку є соціальною, оскільки «не може бути... належною до жодної окремої свідомості» [8, с. 215-216]. Комунікація оперативно функціонує як єдність розрізнення інформації, повідомлення і розуміння, які виступають як структурні елементи комунікації. На думку Н. Лумана, поняття «комунікація» має принципове значення для теорії суспільства [8, с. 210]. В іншій праці «Поняття суспільства. Чому необхідна системна теорія?» німецький соціолог надає таку пропозицію: «... покласти в основу (поняття суспільства) поняття комунікації й, в такий спосіб, переформулювати соціологічну теорію на ґрунті поняття «система» замість поняття «дії». Це дозволяє репрезентувати соціальну систему як оперативну закриту систему, що складається з власних операцій, відтворює комунікації з комунікацій» [6, с. 31].

Теоретичні положення Н. Лумана щодо комунікації є найважливішим кроком до створення теорії суспільства, а також його інтерпретацій. Дослідник розрізняє три різних рівні аналізу соціуму. Перший рівень передбачає аналіз соціуму в межах загальної теорії систем, а в ній – в межах загальної теорії ауто-поетичних систем. Другий рівень – це розгляд суспільства в теорії соціальних систем. Нарешті, третій рівень передбачає розгляд теорії системи суспільства як особливого випадку соціальних систем.

Німецький вчений характеризує суспільство у зв'язку з його головною ознакою – наявністю в ньому комунікації, що надає йому особливого системного характеру. Н. Луман у праці «Теорія суспільства» зазначає: «Суспільство є комунікативно-закритою системою. Воно відтворює комунікацію завдяки комунікації. Комунікувати може тільки воно саме – але не із самим собою і не з власним оточуючим світом. Воно виробляє свою єдність завдяки оперативному здійсненню комунікацій, які рекурсивно звернені до попередніх та передвизначають наступні комунікації» [8, с. 223]. Соціальна система і суспільство як її головний різновид характеризуються в теорії Н. Лумана повною самодостатністю та самовідтворенням. Суспільство розглядається як самореферентна соціальна система (самореференція – посилення на самого себе), яка організовує саму себе, що означає, окрім вищезазначених характеристик, її здатність описувати себе, при цьому відділяючи себе від оточуючого середовища, здійснювати розрізнення з ним, займатися самоспогляданням та

самоописуванням, відтворюючи в них саму себе. Н. Луман у праці «Тавтологія і парадокс у самоописуваннях сучасного суспільства» прагне довести, що «соціальні системи (включаючи суспільство) можуть здійснюватися тільки як системи, що споглядають самих себе» [7, с. 216].

Із вищезазначеного ми можемо побачити, що Н. Луман акцентує увагу на самоорганізації комунікативних систем, при цьому компонентами суспільства в його моделі виступають не соціальні дії та не взаємодії окремих суб'єктів (індивідів, держав), як це було в класичній соціології. На відміну від традиційної теорії соціальної дії, що інтерпретує комунікацію як перенесення повідомлень та інформації і, при цьому, виходить із основної вимоги пошуків згоди в комунікативному процесі, – теоретично-системний підхід наголошує на емерджентності (виникненні якісно нових властивостей) у самій комунікації. Саме комунікація створює й утримує межі суспільства. У системній теорії розрізняються три компоненти комунікації: 1) інформація, яка повідомляє людині про стан справ; 2) повідомлення як форма комунікації (мовлення, письмо, міміка) та 3) розуміння смислу. Попри відмінність систем між ними відбувається постійна взаємодія. Цю взаємодію Луман називає «структурним поєднанням» («Korplung»). Структурне поєднання – це зв'язок між системами, зокрема соціальний, засобом якого є мова, так само, як фізична система оперує мисленням, а соціальна система – комунікацією. На думку німецького вченого, мова має подвійну природу.

Важливим є те, що Н. Луман у праці «Що таке комунікація?» заперечує теорію раціональності комунікативної дії, яка була розроблена відомим німецьким вченим Ю. Габермасом, і згідно з якою, комунікація неодмінно є спрямованою на так званий консенсус, пошук згоди: «Можна вступити в комунікацію, щоб позначити розбіжності... Само собою зрозуміло, що комунікація неможлива без якоїсь згоди; але вона неможлива так само і без певної розбіжності» [4]. Окрім того, Н. Луман наголошує, що у комунікації принципово неможливою є стійка рівновага, яка б мала свій вираз в абсолютному консенсусі. Абсолютне розуміння, в такий спосіб, означало б не що інше, як знищення комунікації. Німецький вчений у зв'язку з цим зазначає: «Замість ентелехії, спрямованої на консенсус, системна теорія висуває іншу тезу: комунікація загострює питання про те, чи буде повідомлена інформація та чи повірять або не повірять їй: комунікація створює передусім лише ці альтернативи і, тим самим, ризик відхилення» [4]. Вибір із можливих альтернатив у ситуації біфуркації закладає основу автопоезису (само-добудовування) системи, підґрунтя її власного продовження. Альтернатива (приймання чи відхилення) у процесі селекції, на думку німецького соціолога, диференціює позицію приєднання для наступної комунікації.

Н. Луман наполягає на розмежуванні систем психічних та соціальних: перші оперують на основі свідомості, другі – на основі комунікації. Ці системи непрозорі одна щодо одної, тобто не можуть взаємно керувати одна одною. Їх операційна замкненість передбачає для кожної власний модус автопоетичного відтворення, однак це не виключає існування причинних залежностей високої складності між ними. Впливи, наголошує вчений, можуть здійснюватися лише через співвиконання з боку системи, що зазнає впливу [4]. Слід зазначити, що водночас існують характерні «відбитки» такої залежності: певні слова, що їм свідомість надає перевагу, описування окремих ситуацій – у цих словах та описуваннях свідомість частково ідентифікує себе з комунікацією. Комунікацію, твердить дослідник, доводиться повсякчас пристосовувати до рухливої свідомості. Автопоезиси цих систем ніколи не змішуються, а перебувають у стані високого ступеня коеволюції, розвиненої здатності реагувати.

Н. Луман підкреслює, що система комунікації є замкненою – у тому розумінні, що вона сама чітко визначає власні межі в навколишньому середовищі. У праці «Рішення в інформаційному суспільстві» він проводить принципове чітке розмежування системи та середовища: «Система є формою розрізнення, тобто має два аспекти: систему (як внутрішній бік форми) та навколишнє середовище (як зовнішній бік форми). Лише обидві сторони

створюють розрізнення, створюють форму, створюють поняття. Отже, навколишнє середовище є для цієї форми так само важливим, так само необхідним, як і сама система» [5]. Н. Луман розглядає суспільство як систему операційно замкнену, яка в ході автопоезису з мережі комунікацій продукує нову мережу комунікацій. Операційна замкненість передбачає операції самоспостереження та самоописування. Навіть найпростіша комунікація можлива лише в рекурсивній мережі попередньої та наступної комунікацій. Така мережа здатна сама себе тематизувати, може інформувати себе про власні операції, піддавати інформацію сумніву тощо.

Н. Луман визначає суспільство як «всеохоплюючу систему всіх комунікацій, які відтворюють себе автопоетично, тимчасом як вона продукує дедалі нові (й повсякчас інші) комунікації в рекурсивній мережі комунікацій» [5]. Особлива роль у теорії Н. Лумана належить поняттю «контингенції», яку він у книзі «Спостереження сучасності» вважає «справжньою цінністю сучасного суспільства». Дослідник визначає контингенцію як «можливість бути іншим» і пов'язує її зі спостереженнями другого порядку, коли певні характеристики приписуються не так самому світу, як спостерігачеві: не світ сам по собі такий, а це саме спостерігач так чи інакше його сприймає. Тому, зазначає Н. Луман, увесь світовий досвід виявляється контингентним [13, s. 101].

Спостереження другого порядку вможливають дослідження функціонально диференційованих систем сучасного суспільства, таких як економіка, наука, релігія, мистецтво, сім'я, освіта, мас-медіа тощо. Кожна із цих систем має свою специфіку спостережень другого порядку, тому й контингенція виявляється в них по-різному. Ця особливість характеризує також феномен інформації, яка, відповідно до своєї природи, «відтворює знання у формі несподіваності. Усе, що вона визначає, могло б бути визначене й в інший спосіб. Її космологія – це не космологія буття, а космологія контингенції» [5]. Поняття «самореферентності» як ознаки комунікативних систем дозволяє, зокрема, пояснити факт прискорення інформаційних та соціальних процесів у сучасному суспільстві. Засоби масової комунікації змінюють темпоральну структуру тих соціальних видів діяльності, які потрапляють до сфери впливу мережі медіа: темп розвитку пришвидшується завдяки рефлексії, оскільки виникає потреба реагувати на повідомлення про свої дії. Такі процеси в кібернетиці називають «каскадом позитивних зворотних зв'язків», у синергетиці – «режимом із загостренням».

Висновки. Важливим є те, що в теорії Н. Лумана етика винесена поза межі комунікативної системи, натомість зроблено акцент на механізмах самоорганізації системи, відокремленої від зовнішніх щодо неї загальних смислів і моральних принципів. Послідовно розмежовуючи системи психічні та соціальні, Н. Луман надавав в упорядкуванні комунікативних систем особливого значення символічно генералізованим посередникам (поміж яких і релігія, й ціннісні орієнтації), з їх базовою селективною функцією. Заміна смислів, на думку Н. Лумана, спричинена умовами функціонування системи, однак у ній самій передбачені й певні захисні механізми корекції смислів – самооновлення системи через рефлексію над висловленими поглядами, позиціями і, в такий спосіб, подолання стереотипів, власної внутрішньої інерції.

Хоча носієм свідомості є конкретна людина, проте в суспільстві існують численні феномени надіндивідуального характеру, що виступають «будівельним матеріалом» для індивідуальної свідомості. Так, панівні цінності, погляди, ідеї, представлені в певному суспільстві, складають зміст суспільної свідомості, створюють цілісне духовне утворення, через що це суспільство перетворюється в єдиний суб'єкт у системі соціальної діяльності. Розглядаючи людство в цілому як особливу глобальну спільність, яка виступає носієм відповідного специфічного типу суспільної свідомості, слід підкреслити історичну природу та історичні межі дії цієї спільності. Адже у процесі розвитку людство являло собою не стільки єдиний суб'єкт, скільки певну комунікацію, інтеграцію різноманітних – національних, релігійних, соціальних, культурних – суб'єктів.

Список використаної літератури

1. Антоновский А. Ю. Никлас Луман: эпистемологическое введение в теорию социальных систем / А. Ю. Антоновский. – М.: ИФРАН, 2007. – 135 с.
2. Вацлавик П., Бивин Д., Джексон Д. Прагматика человеческих коммуникаций: Изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия / П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон; пер. с англ. А. Суворовой. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 320 с.
3. Луман Н. Социальные системы: Очерк общей теории / Н. Луман; пер. с нем. И. Д. Газиева; под ред. Н. А. Головина. – СПб.: Наука, 2007. – 643 с.
4. Луман Н. Что такое коммуникация? [Электронный ресурс] / Н. Луман; пер. с нем. Н. А. Головина // Проблемы теоретической социологии. – Вып. 4. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2003. – Режим доступа до журн.: <http://www.soc.ru/publications/pts/luman_3.shtml>.
5. Луман Н. Решения в «информационном обществе» [Электронный ресурс] / Н. Луман; пер. с нем. А. М. Ложеницина; под ред. Н. А. Головина // Проблемы теоретической социологии. – Вып. 3. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2000. – Режим доступа: <http://www.soc.ru/publications/pts/luman_i.shtml>.
6. Луман Н. Понятие общества. Почему необходима «системная теория»? [Электронный ресурс] / Н. Луман; пер. с нем. Н. А. Головина // Проблемы теоретической социологии. – Вып. 1. – СПб.: Петрополис, 1994. – Режим доступа: http://www.soc.ru/materials/golovin/reader/luhmann/r_luhmann1.html
7. Луман Н. Тавтология и парадокс в самоописаниях современного общества / Н. Луман // Социо-Логос. – Вып. 1. – Сборник работ. – Пер. с англ., нем., франц. / Сост., общ. ред. и предисл. В. В. Винокурова, А. Ф. Филиппова. – М.: Прогресс, 1991. – С. 194-218.
8. Луман Н. Теория общества / Н. Луман // Теория общества. Фундаментальные проблемы. – Сборник статей. – Пер. с нем., англ. / Вступ. статья, сост. и общая ред. А. Ф. Филиппова. – М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 1999. – С. 200-240.
9. Луман Н. Общество как социальная система / Н. Луман. – М.: Логос, 2004. – 232 с.
10. Назарчук А. В. Теория коммуникации в современной философии / А. В. Назарчук. – М.: Прогресс-Традиция, 2009. – 320 с.
11. Озирченко Д. Некоторые понятия системной теории Н. Лумана / Д. Озирченко // Социологический журнал [Электронный ресурс]. – 1995. – № 3. – Режим доступа: <http://sj.obliq.ru/article/174>.
12. Luhmann N. Die Realitat der Massenmedien / N. Luhmann. – 2, erweiterte Auflage. – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996. – 219 s.
13. Luhmann N. Beobachtungen der Moderne / N. Luhmann. – Opladen: Westdeutsche Verlag, 1992. – 220 s.

Одержано редакцією 22.11.2014

Прийнято до публікації 14.12.2014

Аннотация. *Козленко В. Н. «Коммуникативная модель» общества Никласа Лумана как методология исследования религии.* В качестве объяснения и анализа коммуникативной функции религии автор обращается к коммуникативной модели общества известного немецкого исследователя Н. Лумана. Автор пытается выявить парадигматическую принадлежность теории коммуникации Н. Лумана, ее составляющие и особенности функционирования, гносеологические основания, место этой теории среди других теорий коммуникации, а также ее значение как своеобразной методологии исследования религии. Обосновывается мысль, что теорию коммуникации Н. Лумана можно отнести к так называемому радикальному конструктивизму (один из вариантов социосинергетики). Общество в теории Н. Лумана рассматривается как система, которая самоорганизуется. Н. Луман уделял в упорядочивании коммуникативных систем особое значение символически генерализованным посредникам (среди которых и религия, и ценностные ориентации), с их базовой селективной функцией. А само человечество в процессе своего исторического развития предстает у него не столько как единый субъект, сколько как определенная коммуникация, интеграция разнообразных – национальных, религиозных, социальных, культурных – субъектов. Религия сама по себе также выступает как коммуникация.

Ключевые слова: общество, коммуникация, религия, культура, человек, общение, информация, самописание, самоорганизация.

Summary. *Kozlenko V. M. Niclas Luman's «communication model» of society as a methodology of the study of religion.* For explanation and analysis of communicative function of religion an author calls to the communicative model of society of the well-known German researcher Niclas Luman. An author tries to educe paradigm belonging of Niclas Luman's theory of communication, its constituents and features of functioning, gnosiological bases, place of this theory among other theories of communication, and also its value as original methodology of research of religion. The idea is defended, that the Niclas Luman's theory of communication can be attributed to the so-called radical constructivism (one of variants of socio-

synergetics). Society in the theory of Niclas Luman is examined as a system, that has ability to self-organization. N. Luman gave in arrangement of the communicative systems of the special value to the symbolically generalized mediators (for example, to religion and valued orientations), with their base selective function. Namely humanity in the process of the historical development appears for him not so much as an only subject, but as certain communication, integration of various – national, religious, social, cultural – subjects. Religion in itself also comes forward as communication.

Key words: *community, communication, religion, culture, a man, information, self-description, self-organization.*

УДК 378.1:17.022.1(470+571)

С. В. Волобуєва

ДЕВІАНТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦЕРКОВНОГО СЕРЕДОВИЩА: АНТИНОМІЇ РЕЛІГІЙНОЇ ЕТИКИ

У статті здійснено теоретичний аналіз явищ девіації у церковному середовищі; проведено системні наукові дослідження у напрямку розуміння трансформаційних процесів, які призводять до руйнації духовного буття індивіда, кризи традиційної системи базових релігійних цінностей, деформацій особистісного розвитку, деградації морально-етичних підвалин сучасного суспільства. Автор проблематизує поняття «девіація»; пропонує розмаїття підходів щодо його вивчення у релігійному середовищі; обґрунтовує деструктивний характер діяльності деяких представників католицького духовенства; з'ясовує можливий вплив цілібату на появу церковних девіацій; розглядає проблему сексуальних злочинів сучасних релігійних кліриків; окреслює питання співвідношення моралі та релігії; висвітлює реакцію громадськості на проблематику існування аномій у релігійному середовищі та ставлення Церкви до них. Автор також обстоює думку про те, що завдання сьогодення у вирішенні проблем девіантності сучасного суспільства – це інтеграція всіх напрямів гуманітаристики (філософії, релігієзнавства, соціології, психології, психіатрії, педагогіки, юриспруденції); їхня співдружність (синергія); створення на цій основі ефективних засобів для профілактики і корекції девіантних явищ.

Ключові слова: *релігія, мораль, Церква, релігійна етика, духовність, моральні норми і цінності, девіантні явища, відповідальність духовенства, морально-правове поле релігії.*

Постановка проблеми. Проблема співвідношення моралі та релігії – одна з центральних у комплексі сучасних соціально-гуманітарних досліджень. Безперечно, реальна історія – це результат діяльності людей, духовний, морально-етичний індикатор суспільства. Життя диктує необхідність докорінної зміни парадигм людського існування. Характерна для нашого часу, як і для будь-якого кризового періоду історії розвитку суспільства, «реанімація» релігії і втрата моральних, ціннісних орієнтирів робить питання співвідношення моралі та релігії ще більш актуальним.

Вже нині християнство прагне до все більшої гармонізації, несуперечливого узгодження істин віри з істинами науки. Конфесія, яка хоче вижити, має змінюватися відповідно до часу, його потреб і перспектив. Досвід минулого має служити їй орієнтиром для уникнення помилок в майбутньому [7, с. 309]. Вочевидь, на більший успіх може розраховувати та Церква, яка має добру традицію, цілісність, виконує просвітницьку місію, вирішує завдання світоглядного забезпечення духовно-етичних проблем нації. Однак у дивному й часто незрозумілому світі ми живемо. Світі дуже гуманістичному, але чомусь переважно нелюдському. Світі дуже поліконфесійному, але чомусь переважно безбожному. Світі дуже толерантному, але не стосовно традиційних національних і християнських цінностей. «Час ночі світу», – так окреслював епоху Нового часу Мартін Гайдеггер.

Нас не полишає відчуття того, що прийшов час поглянути не на яскраві здобутки цивілізаційного, науково-технічного поступу, а зазирнути у буттєві глибини, сфери культури, духовності, людяності. Зрештою, нове тисячоліття поставило гострі запитання щодо сенсу буття людини. Сьогоднішній віруючий потребує вже іншого витлумачення